

<https://doi.org/10.15407/rksu.32.078>

УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.174:[655.3.066.24:355.48((470+571):477)"2014/..."

Олена Донець,

науковий співробітник відділу образотворчих мистецтв
Інституту книгознавства, Національна бібліотека України
імені В.І. Вернадського (Київ, Україна)

ORCID: 0000-0003-3837-5273

E-mail: edones@ukr.net

Андрій Будник, кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри графічного дизайну
Київський національний університет
культури і мистецтв (Київ, Україна)

ORCID: 0000-0002-0719-2231

E-mail: budnik_andriy@ukr.net

СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПЛАКАТ ЯК МИСТЕЦЬКИЙ ЛІТОПИС СПРОТИВУ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ (КОЛЕКЦІЯ ПЛАКАТІВ ДИЗАЙН-ГРУПИ «КРЕАТИВНИЙ СПРОТИВ КНУКІМ/КУК»)

Мета роботи: на основі матеріалів тематичної колекції плакатів дизайн-групи «Креативний спротив КНУКІМ/КУК» з фондів Відділу образотворчих мистецтв Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського висвітлити роль плаката як важливого інформаційно-візуального джерела, що за допомогою художніх засобів фіксує хроніку воєнних подій і слугує вагомою складовою загальною мистецького літопису російсько-української війни. **Методологія.** Використано історико-порівняльний метод, метод аналізу та синтезу, що дозволило висвітлити місце плаката в загальній парадигмі сучасного мистецтва, виокремити особливості художньої мови сучасного плаката, продемонструвати життєздатність традиційних символів у новому контексті та появу інших, обумовлених часом. **Наукова новизна.** Уперше введе-

Цитування: Донець О., Будник А. Сучасний український плакат як мистецький літопис спротиву російській агресії (колекція плакатів дизайн-групи «Креативний спротив КНУКІМ/КУК»). *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2024. № 1 (32). С. 78—98. <https://doi.org/10.15407/rksu.32.078>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

но до наукового обігу тематичну колекцію сучасних авторських українських плакатів 2022—2023 рр. творчої дизайн-групи «Креативний спротив КНУКіМ/КУК» загальною кількістю 80 одиниць зберігання від 39 авторів з фондів Відділу образотворчих мистецтв Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. **Висновки.** Жанр плаката посів чільне місце в загальній парадигмі мистецтва воєнної доби, що зумовлено такими чинниками: простотою і доступністю техніки виконання; специфікою притаманних йому функцій: інформаційно-агітаційної (фіксує основні актуальні події воєнного часу в Україні й світі і привертає до них увагу за допомогою художніх засобів); естетичної (авторський плакат є концептуальним мистецьким твором з характерною для нього образною лапідарною мовою художніх тропів). Унікальність колекції Відділу образотворчих мистецтв полягає в тому, що, на відміну від воєнних плакатів Першої та Другої світових воєн, ці твори є авторськими — вони виконані з власної ініціативи, без жодного втручання цензури або органів влади. Матеріали колекції є символічною репрезентацією колективної пам'яті нашого народу, полісемантичним образотворчим літописом сучасної російсько-української війни. Інформаційний потенціал творів тематичної колекції дизайн-групи «Креативний спротив КНУКіМ/КУК» відтепер є доступним для сучасних і майбутніх наукових розвідок, що стосуються питань історії російської агресії проти України, а також ролі і значення плакатного мистецтва в контексті воєнного часу.

Ключові слова: сучасний український плакат, авторський плакат, тематична колекція плакатів, художні прийоми.

Актуальність теми дослідження. Сучасний український плакат як окремий вид графіки і дизайну вже став предметом дослідження науковців з різних гуманітарних галузей — істориків, мистецтвознавців, культурологів, а також темою міждисциплінарних наукових розвідок. Така увага до цього жанру художньої творчості спричинена тим, що плакат як різновид креолізованого тексту наразі якнайкраще виконує актуальні соціальні завдання — мобілізацію, об'єднання і згуртування українського суспільства в екстремальних умовах війни. Мистці «задокументовують» у власний спосіб події війни, і цей плакатний літопис твориться не лише для сучасників, а й для нащадків.

Мета дослідження — розглянути плакат як одну з важливих складових мистецького літопису українського опору в боротьбі з російським агресором; визначити чинники, що вплинули на формування й розвиток сучасного плаката як провідного виду мистецтва графічного дизайну; проаналізувати тематичний склад колекції та художньо-стилістичні особливості плакатів крізь призму тем та образів, до яких вдалися художники-автори.

Огляд досліджень і публікацій. Поняття «український воєнний плакат» за останні десять років значно розширилося: відтепер до нього відносимо не лише плакати періоду більшовицько-української війни, Першої та Другої світових воєн, а й плакати 2014—2023 рр. — періоду, коли розпочалась і досягла свого апогею російська агресія проти України. Попри те, що дослідження сучасних воєнних плакатів тільки розпочинається, вони вже стали здобутком історії, візуально-інформаційними джерелами, що зберігаються в тематичних плакатних колекціях музеїв і бібліотек.

Принагідно зауважимо, що діяльність дизайн-групи «Креативний спротив» висвітлювалась як у численних статтях і повідомленнях вітчизняних та зарубіжних ЗМІ, так і в наукових працях, присвячених різним аспектам вивчення сучасного українського плаката. Зокрема, значна частина статей одного з номерів наукового журналу Київського національного університету культури і мистецтв (далі — КНУКіМ) «Деміург: ідеї, технології перспективи дизайну» за 2022 рік [6] була присвячена «дизайну опору» — інформаційному фронту графічних дизайнерів КНУКіМ, серед яких плакат посів провідне місце як предмет наукових розвідок і аналізу у статтях Н. Удріс-Бородавко [14], Т. Божко [1], А. Будника, К. Гамалії [2], Г. Голубничої [5], де висвітлюються різні аспекти дослідження сучасного українського воєнного плаката. Так, Г. Голубнича [5] у статті «Жіночий образ у розкритті емоційного спектру переживань воєнного часу» торкається проблеми відмінностей у плакаті візуальних фемінних образів у мирний та воєнний час, виявляє візуальні тенденції репрезентації різних образів жінок. У статті «Знаково-символічні системи як культурні коди: упізнаваність та взаємодія символів» до аналізу візуально-знакової системи плакатів вдається Тетяна Божко [1]. Авторка виявляє закономірності образного кодування та утворення на їхній основі знаково-символічних зображень і візуальних систем в агітаційній графіці періоду війни, використовуючи плакати студентів КНУКіМ/КУК (КУК — Київський університет культури). Висвітлює знаково-символічні зображення як точне кодування суспільно-історичних подій, а також виокремлює стандартні та інноваційні знаки й символи у плакатах, розрізняючи «традиційні», «інноваційні» та «ситуативні» знакові форми; таким чином, у статті йдеться про збагачення художньо-мистецької мови плаката в сучасних умовах. Розкриває закономірності образного кодування та утворення знаково-символічних зображень і візуальних систем на їхній основі в сучасному плакаті. Авторка розглядає знаково-символічні зображення, що уособлюють точність кодування суспільно-історичних подій і наочність їхнього закріплення у візуальних комунікаціях, а також виявляє використання стандартних та інноваційних знаків і символів. Наталія Удріс у статті «Креативний спротив російській агресії як соціально-відповідальна ініціативність графічних дизайнерів України (на прикладі діяльності кафедри графічного дизайну КНУКіМ)», аналізуючи творчу діяльність групи за півроку, торкається важливого питання соціальної відповідальності графічного дизайнера та ролі його творчості в інформаційній війні проти російської агресії. Авторка використовує введене нею поняття «соціально відповідальної ініціативності», наголошуючи тим самим на значущості ролі автора плаката в екстремальних умовах війни, і саме цю роль визначає як провідну ознаку професії графічного дизайнера. Зокрема, акцентується на тому, що створені студентами плакати «не лише презентують гостру соціальну реакцію на сьогоднішній день, а й моделюють своїми вербаль-

ними та візуальними кодами майбутнє» [14, с. 155]. Отже, в умовах війни розкривається суть призначення візуальних комунікацій і плаката, зокрема.

А. Будник і К. Гамалія аналізують художні прийоми в мистецтві плаката, що застосовуються митцями для розкриття образів-антагоністів «герой/ворог». Автори приділяють увагу аналізу й виокремленню певних правил їхньої візуальної інтерпретації [2, с. 188].

Плакати з колекції Відділу образотворчих мистецтв не лише стали предметом наукових розвідок, а й активно використовуються для ілюстрування літературних творів у жанрі нон-фікшен про сучасну війну у книгах і на сторінках соцмереж. Так, плакати Інни Кіптіли, Юлії Трохимчук, Катерини Давиденко, Яни Щавінської, Катерини Мусієнко, Анастасії Антоненко, Валерії Лабезюк, Єлизавети Гунько, Вікторії Петрової, Кирила Карєєва, Марії Попової, Ольги Лозько репродуковані в якості ілюстрацій у книзі «Україна: пекельний 22-й. Народний щоденник» авторів Ю. Бережко-Камінської та А. Багірової [15]. Вербальне (тексти) й візуальне (плакати) у книзі доповнюють та посилюють сприйняття одне одного. Адже автори текстів і автори плакатів мають на меті одне й те саме — створити хроніку подій, зробити історичний зріз жорстокої дійсності на рівні індивідуального сприйняття. Значна кількість плакатів увійшла до каталогу-календаря «365: хронологія креативного спротиву графічних дизайнерів КНУКіМ/КУК» [13], виданого силами студентів і викладачів. Каталог містить 365 плакатів — відповідно до кожного дня року, що супроводжуються текстами-повідомленнями з воєнної хроніки ЗМІ.

Унікальність плакатів з колекції полягає в тому, що вони були створені не постфактум, коли події відійшли в минуле і набули нового значення, а на початку війни, причому за власною ініціативою викладачів і студентів графічних факультетів двох київських університетів — Київського національного університету культури і мистецтв та Київського університету культури. У колекції є плакати, створені в перші години війни, коли на вулицях Києва і населених пунктів Київщини були ворожі танки і диверсійно-розвідувальні групи. Заслужений художник України, викладач, Голова Секції плаката і графічного дизайну Київської організації Національної спілки художників України, доцент кафедри графдизайну Андрій Будник з перших днів війни мобілізував своїх студентів. Дизайн-група виникла в телеграм-каналі 3 березня 2022 року при Київському національному університеті культури і мистецтв як реакція на повномасштабне вторгнення російських військ в Україну. На той час група налічувала кілька сотень осіб, з них 10 — викладачі, сьогодні ж членами дизайн-групи вже є понад 400 молодих креаторів, які створили вже близько пів тисячі плакатів. Плакати друкували і відправляли на пункти тероборони. Вони висіли у бліндажах, у дотах, на блокпостах, їх просто клеїли на стіни, — і бійці розуміли, що молодь — з ними.

До фондів Відділу образотворчих мистецтв Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (далі — НБУВ) плакати українських студентів і викладачів дизайн-групи «Креативний спротив КНУКиМ/КУК» потрапили безпосередньо після експонування на виставці «На сніданок була війна», відкриття якої відбулося 4 жовтня 2023 року в межах заходів міжнародної наукової конференції НБУВ «Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек». Плакат-афішу для виставки виконала Юлія Трохимчук: метафоричний ніж, що символізує українське військо, розправляється з двоголовою куркою — гротескно-метафоричним уособленням Росії [12].

Перша виставка дизайн-групи в Києві — «На сніданок була війна» відкрилася 12 квітня 2022 року в київській художній галереї «Митець» (27 плакатів від 19 авторів) [7, 8, 9]. Влучний слоган для назви запропонували самі студенти, — він якнайкраще виявляв суть того шокуючого ранку 24 лютого 2022 року. На плакатах немає ні розгубленості, ні розпачу — натомість присутні рішучість і безпелаяційна впевненість у перемозі. Ці емоції були на той час надзвичайно сильною мотивацією для тих, хто попередньо міг бачити плакати на пунктах тероборони і на фронті. Над творами працювали в екстремальних умовах: у підвалах та бомбосховищах, на ноутбуках в евакуаційних потягах, ризикуючи життям на окупованих територіях, у стані стресу, депресії через розлуку з родиною та друзями, але завжди з вірою в незаперечну майбутню перемогу України. До роботи долучилися всі, хто мав технічні можливості. Обов'язки було розподілено таким чином, щоб задіяти навіть тих, у кого не було доступу до графічних пристроїв і додатків, — вони стежили за поточним контентом у соціальних мережах, формулювали теми, створювали слогани та відбирали інформацію. Саме так, у стислий термін, у надзвичайно тяжких умовах війни студенти на практиці почали опановувати метафоричну мову плаката, аби лаконічно й влучно висловити особисту думку в оригінальному креолізованому тексті. Протягом 2022—2023 років плакати, що ввійшли до складу колекції Відділу образотворчих мистецтв НБУВ, експонувалися на багатьох вітчизняних та закордонних виставках (загалом близько 500 плакатів), де твори українських дизайнерів побачили сотні відвідувачів.

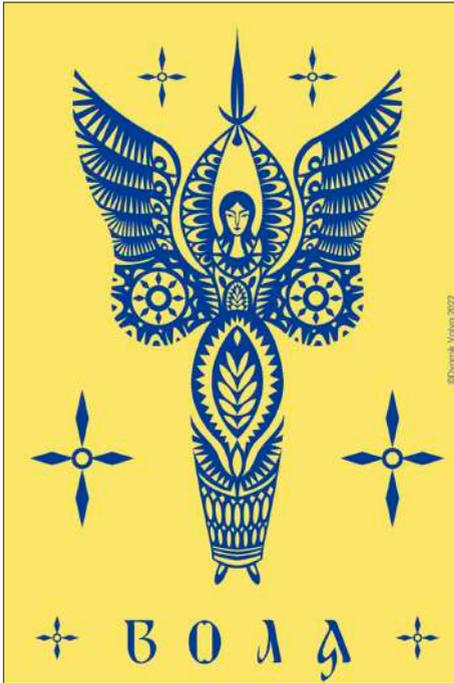
На відміну від підцензурних воєнних плакатів Першої та Другої світових воєн, матеріали колекції є результатом роботи художників, не ангажованих жодною владою і не «пропущених» крізь жорна цензури. Це безпосередні емоційні рефлексії студентів, особистісне і професійне формування яких припало на роки війни. Деякі плакати створено під псевдонімами — не всі студенти наважилися написати своє прізвище і ім'я, адже деякі з них перебувають на окупованих територіях або там залишились їхні рідні, які не змогли виїхати. Є серед студентів й учасники бойових дій, як Дмитро Єрмоленко, автор двох безкомпромісно виразних плакатів — «За-

хистимо рідну землю від колорадів!» та «Раша-параша». Творчість дизайн-групи, як і творчість інших мистців сьогодні, «має неабияку терапевтичну функцію не тільки для митця, який у такий спосіб звільняється від травматичних переживань, гайдегерівського екзистенційного страху, а й для глядача, який бачить у таких художніх висловлюваннях візуалізацію власного болю, страждання та відчуття безпорадності перед глобальною руйнацією минулого мирного життя», — зауважує С. Стоян у статті, де йдеться про специфіку художніх трансформацій у мистецтві під час війни. — «Ми маємо "прочитати" і прийняти як даність цей "документ", який вкарбовується у нашої свідомості свідченням "Іншого", такого ж свідка цих подій, як і ми самі» [11, с. 120]. Художники відчують себе справжніми літописцями війни, і це накладає певний морально-етичний обов'язок — бути щирими і правдивими у своїй творчості. Як зазначає Н. Удріс, завідувачка кафедри графічного дизайну КНУКіМ, «повномасштабна агресія росії проти України як тотальний світовий соціальний катаклізм активувала глибинне призначення візуальних комунікацій. Українські графічні дизайнери та ілюстратори з першого тижня воєнних дій виявили себе потужними бійцями креативного фронту» [13, с. 1].

Сучасний український плакат, незважаючи на розвиток новітніх технологій ЗМІ, лишається одним з основних інформаційно-художніх візуальних джерел і потужною мистецькою зброєю водночас.

Чим же зумовлена сьогодні така потреба у творах плакатного мистецтва? Насамперед тим, що плакат є наймобільнішим видом образотворчого мистецтва — він не потребує складної техніки виконання і створюється в популярних і доступних графічних редакторах, іноді буває достатньо простого слогана рубаними шрифтами і використання інфографіки. Плакатові притаманна миттєва реакція, він завжди — на першій лінії оборони, він вступає в бій першим, а потім уже — живопис, станкова графіка, скульптура. Плакати допомагають досягнути те, що відбувається, розставити необхідні акценти і знайти відповідну тональність у комунікації всередині країни і на міжнародному рівні. До того ж, активне застосування різноманітних художніх тропів надає твору особливого емоційного забарвлення, робить його образи яскравими — вони швидко справляють враження і вкарбовуються в пам'ять, що досить органічно лягає в контекст сучасної візуальної культури. Таким чином, значною мірою актуалізації мистецтва плаката в сучасних умовах посприяли простота техніки виконання та її основні специфічні функції: інформаційно-агітаційна (фіксує основні актуальні події воєнного часу в Україні й світі і привертає до них увагу за допомогою художніх засобів) та естетична (авторський плакат є концептуальним мистецьким твором, якому притаманна образна лапідарна мова художніх тропів).

Теми, до яких звернулися молоді дизайнери, підказало саме життя: героїзм Збройних Сил України; образ ворога; злочинний геноцид щодо

Ил. 1. Валентина Дворнік. «Воля»

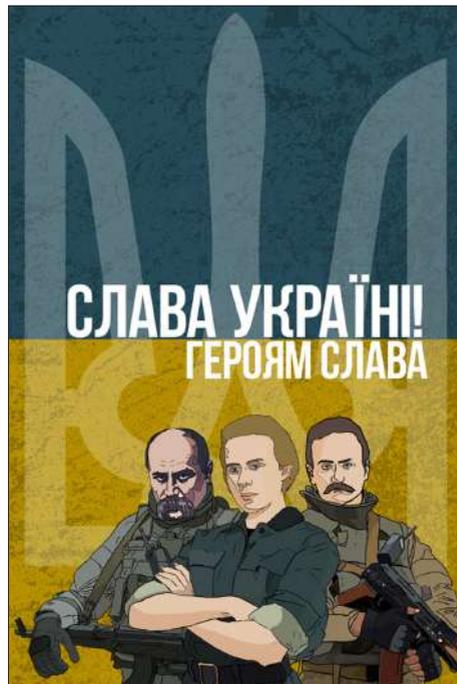
Ил. 2. Єлизавета Гунько. «Розправити крила»

українського народу, який вчиняється російськими військами на захоплених землях; звернення до міжнародної спільноти і благання про підтримку; розвінчання фейкових наративів; засудження колаборантів; порятунків і захист пам'яток культури від руйнування та знищення; болючі людські трагедії. Вони виникали спонтанно — з власного досвіду та щоденних повідомлень ЗМІ і соцмереж про те, що відбувається в тилу і на фронті. З огляду на те, що сучасні українські плакати створюються відповідно до викликів часу і з власної ініціативи авторів, це значно вплинуло на їхній зміст і художню форму. У своїх творах художники широко застосовують як загальновідомі, традиційні символи й метафори, так і ті, що народилися безпосередньо під час війни. Для них війна — це не лише біль втрати, війна — це віра в перемогу і спонтанний пошук нових художніх образів, смислів і символів.

Плакати містять часто повторювані зображення української і російської геральдичної символіки, традиційних українських знаків-символів, укорінених у народній свідомості й культурі. Зокрема, український тризуб'ягол на плакаті Валентини Дворнік «Воля» (ил. 1) стилізований до народного мистецтва витинанки, що підкреслює споконвічне прагнення українців до волі. Тієї ж теми торкнулась у своєму плакаті «Розправити крила» (ил. 2) Єлизавета Гунько: птах-тризуб, вільно розправивши крила, летить

Іл. 3. Яна Щавінська. «Борітеся»

Іл. 4. Руслан Рабенко. «Слава Україні»

у краще майбуття. Його підтримують руки українців, що виборюють свою незалежність. Як зауважує Т. Божко, зображення рук є найуживанішим елементом у мистецтві сучасного плаката, дослідниця відносить його до «традиційних знакових форм, що апелюють до культурно-історичної спадщини і користуються усталеними в межах цієї спадщини формами візуального кодування інформації» [1, с. 176].

Поняття волі так чи інакше присутнє в кожній роботі. Адже всі твори пронизані прагненням до звільнення нашої землі від ворога. З цим поняттям асоціюються й постаті українських культурних діячів, до духовного спадку яких також звертаються сучасні митці. Серед них ключовою фігурою є Тарас Шевченко. Його образ або цитати з поезій доволі часто використовуються у творах сучасних дизайнерів-графіків. Як, приміром, у плакаті «Борітеся — поборете» Яни Щавінської (іл. 3), де авторка зіставляє дві постаті — козака на задньому плані та сучасного українського вояка на його тлі, підкреслюючи таким чином зв'язок поколінь. Молоді дизайнери звертаються й до інших «стовпів нації». Як моральні авторитети, поряд з Тарасом Шевченком на плакаті Руслана Рабенка постали «мілітаризовані» образи Івана Франка, Лесі Українки (іл. 4). «Осучаснення» цих видатних постатей зброєю і військовою формою не протиставляє, а ототожнює минуле й теперішнє.

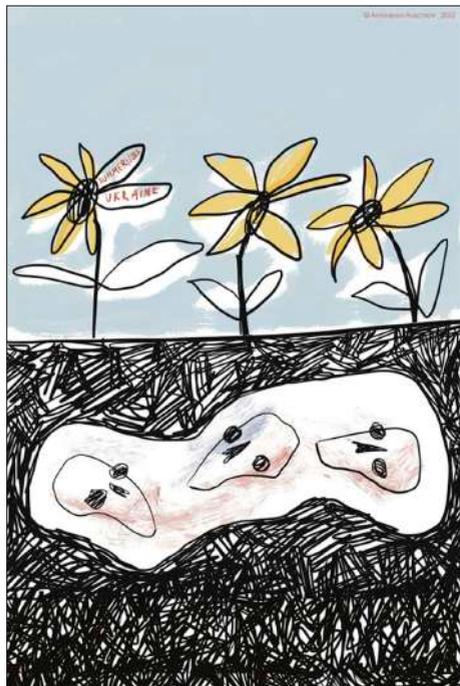
Іл. 5. Діана Данченко. «Sunflower»

Іл. 6. Юлія Трохимчук. «Сонях»

До традиційних українських знаків-символів можна віднести й досить часто вживаний авторами плакатів соняшник. Так, на плакаті Діани Данченко «Соняхи» (іл. 5) квітка є основою орнаментальної композиції і виступає символом надії та прагнення до волі. Адже сонях — це квітка, яка завжди повертає голову до сонця і тягнеться до нього: без сонця квітка не розкриває своїх пелюстків — так само, як без волі не виживе жоден народ. Як зазначила сама авторка, на створення цього плаката її надихнули величезні поля соняшника, яких чимало в Україні. Художниця комунікує з глядачем кольором і лінією. Власне, так, як це відбувалося в орнаментальних композиціях традиційного народного мистецтва, — поєднанням різних геометричних форм, кольорових площин, прямих і ламаних ліній.

Сонях на плакаті Юлії Трохимчук (іл. 6) символізує переможеного ворога. За основу свого сюжету вона взяла реальну історію, відому зі ЗМІ — коли безбройна жінка не побоялася сказати окупантові прямо в обличчя, аби він поклав у кишеню хоч б одну насінину, щоб по його загибелі проросли соняшники і ми знали, скільки ворогів поховала наша українська земля. Кожен такий сонях символізує знищеного ворога. У цьому творі він став символом помсти. Таке ж значення мають стилізовані соняшники на плакаті Анастасії Антоненко (іл. 7): її квіти нагадують, скільки ворогів полягло

Іл. 7. Анастасія Антоненко. «Літо 2022»

Іл. 8. Микола Микитенко. «Час єднатися»

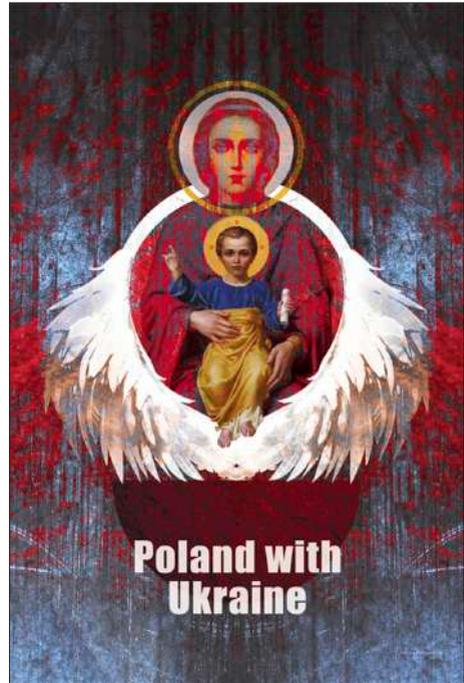
на українській землі. Їхнє зображення стилістично тяжіє до наївного малярства та щирості дитячого малюнка, як і всі твори цієї авторки, що мають упізнавану художню мову.

Ще одним образом-символом, що доволі часто використовується авторами плакатів, є вінок. У традиційній українській культурі він символізує дівочу незайманість і красу, надію на щасливе майбуття. Вінки пускали на свято Івана Купала, мріючи про особисте щастя і кохання. У плакатах цей символ трактується по-різному. Так, у роботі Миколи Микитенка «Час єднатися» (іл. 8) вінок на голові дівчини символізує дружнє коло країн, що підтримують Україну. Це допомога тих, хто хоче миру, їх символізують квіти, що тягнуться до вінка. На плакаті Марії Попової «Буча. Гостомель. Ірпінь» вінок із чорних, ніби обпалених вогнем, квітів на голові дівчини набув символу трагедії сотень дівчат та їхньої спалюженої ворогами долі.

Наступне надзвичайно болюче питання — знищення культурних пам'яток — теж знайшло своє відображення у плакатах колекції. За даними Міністерства культури та інформаційної політики України, від 24 лютого 2022 року до 25 листопада 2023 року під час військової агресії зруйновано або пошкоджено 863 об'єкти культурної спадщини, серед них 119 пам'яток національного значення. До цих об'єктів належать і пам'ятки єврейської

Іл. 9. Володимир Болбас, Андрій Будник.
«Це і є фашизм!»

Іл. 10. Валерія Лазебнюк. «Poland with
Ukraine»

спадщини в Україні: Бабин Яр у Києві, Дробицький Яр у Харкові, центр «Менора» у Дніпрі. Однією з перших була обстріляна Умань — місце поховання ребе Нахмана. Про це йдеться у плакаті авторів Володимира Болбаса-Байера та Андрія Будника «Це і є фашизм!» (іл. 9). Проте кількість пошкоджених чи зруйнованих пам'яток культури — не остаточна, адже наразі немає змоги задокументувати масштаби втрат на тимчасово окупованих територіях України.

Характерним для часів лихоліть є апелювання до релігійних мотивів: до мистецтва іконопису, до споконвічних символів Божого захисту. Як у Польщі, так і в Україні Мати Божа є захисницею і розрадницею в найскрутніших ситуаціях. Тож на плакаті Валерії Лазебнюк «Польща з Україною» (іл. 10) Мати Божа уособлює Польщу, а Ісус-дитя в неї на руках — Україну. На плакаті «Ченстоховська Богоматір» (іл. 11) художниця Вікторія Герета процитувала літографію польського художника Броніслава Бартеля «Богородиця Ченстоховська, ми шукаємо Твого захисту!» часів російсько-польської війни 1919—1921 років. Тоді вирішувалася доля Польщі, як зараз — України. На початку 1980-х років Чорна Мадонна (так називали цю ікону) була символом антикомуністичної агітації. На плакаті Вікторії вона уособлює захист України дружньою Польщею. Цій темі присвяче-

Іл. 11. Вікторія Герета. «Ченстоховська Богоматір»

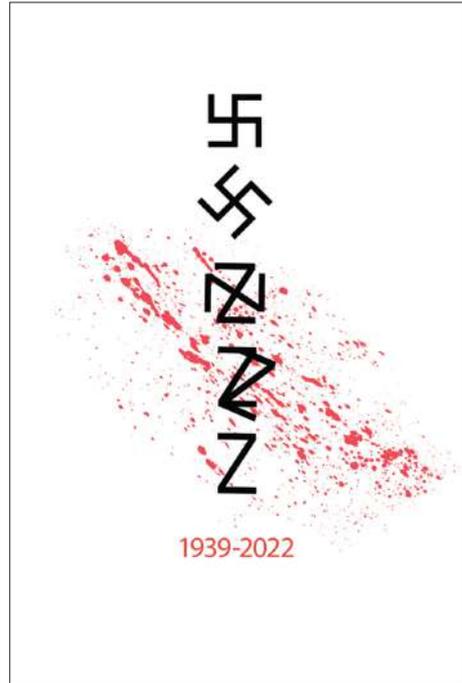
Іл. 12. Валерія Лазебнюк. «Luzifer»

но 5 плакатів з колекції. У творах українських студентів Польща постає по-справжньому братньою країною, яка дає притулок і відчуває біль українського народу як свій. Плакати Валерії Лазебнюк, Вікторії Герети, Анастасії Антоненко на тему вдячності польському народові за допомогу експонувалися на виставках у Польщі в перший рік війни й отримали схвальні відгуки від польських глядачів [3, 4, 16]. Скориставшись загальновідомими релігійними образами, автори створили універсальні, зрозумілі широкому загалу повідомлення у плакаті, дотримуючись основного правила плакатного мистецтва — донести свою тезу зрозуміло, емоційно, яскраво й лаконічно.

Майже кожен плакат пронизаний прагненням до звільнення української землі від ворога. Тому образ ворога є найуживанішим у плакатах колекції. У той чи інший спосіб він присутній на переважній більшості плакатів (30 одиниць зберігання). Художники зазвичай позначають ворога літерою «Z», біло-червоно-синім триколомом, так званою георгіївською стрічкою, двоголовим орлом, знаком радіації. Та здебільшого ворог асоціюється з Путіним, через що переважна більшість плакатів виконана в портретному жанрі, де Путін виступає узагальненим уособленням світового зла. Як, прикладом, на плакаті Валерії Лазебнюк «Luzifer» (іл. 12) Путін прирівнюється

Лл. 13. Андрій Будник. «Sexual Violence»

Лл. 14. Кирил Карєєв, Катерина Мусєнко. «Еволюція фашизму»

до владики темного світу Люцифера. Емоційно напружене зіставлення червоного і чорного кольорів поглиблює ємність поняття «світового зла».

Загалом, як зазначають автори статті «Образи "героя" та "ворога" в плакатах періоду війни» А. Будник і К. Гамалія, трактування образу ворога «коливається у діапазоні від демонізації або дегуманізації до карикатурності, втілення в образах певних тварин, подання як комічних персонажів». Таке трактування бачимо на плакатах Вікторії Лазебнюк, Анастасії Чепур, Анастасії Гнідкіної, Дмитра Єрмоленка, Олександра Кузьмічова, Ярослава Люшні, Віолети Мельничук. На плакаті Андрія Будника «Sexual violence is military crime» ворог постає в образі вовкулаки. Задум плаката виник за обставин, коли художник дізнався про нелюдські тортури і жахливе насилля, що відбулися в Бучі. Йому спало на думку процитувати у плакаті старонімецьку гравюру XVI століття з образом Вєрвольфа. Позначений літерою «V» перевертень став уособленням країни-загарбника (іл. 13). Темі насильства було присвячено міжнародний арт-проект «Гвалт», де також експонувалися плакати з колекції. Як зазначають куратори проекту, плакатам притаманна «абсолютна щирість візуальної мови, широта творчих прийомів, неповторність манери виконання, принциповість у виборі тематики — це саме ті якості, які роблять роботи молодих митців абсолютно безцінними» [10].

Іл. 15. Вікторія Петрова. «Z-черепи»

Іл. 16. Мелісса Лугова. «Children and war»

Свастика — солярний символ, спаскуджений ще гітлерівською фашистською ідеологією, трансформується на плакаті Кирила Кареева і Катерини Мусієнко «Еволюція фашизму» (іл. 14) в літеру Z, яка вже стала символом путлерівського фашизму. Так автори проводять аналогію між фашистською Німеччиною 1939 року і фашистською Росією 2022-го.

Робота над плакатом починається з ідеї твору та обраної автором метафори. Часто плакати побудовані на алюзіях, що не потребують вербального пояснення-гасла. Такий плакат є спільним творінням автора і глядача. Як, приміром, плакат Вікторії Петрової «Z-черепи» (іл. 15). Незважаючи на відсутність гасла, авторці вдалося створити візуальний меседж, який може трактуватися глядачем у межах авторського задуму самостійно, без додаткового тлумачення: із чорноти виринає кисть руки, пальці якої маніпулюють маріонетками-черепами, що скрутилися в літеру «Z» — символ ворога-гвалтівника й убивці. Це, власне, один із прикладів «мислячого» плаката, коли візуальна форма не з'являється сама по собі, а відіграє підпорядковану загальній ідеї твору роль.

До стилістики дитячого малюнка звертається у плакаті «Дитина і війна» Мелісса Лугова (іл. 16). Художницю надихнула сповнена воєнного жахиття «недитяча» творчість сучасних українських дитячих. Загалом, тема людських

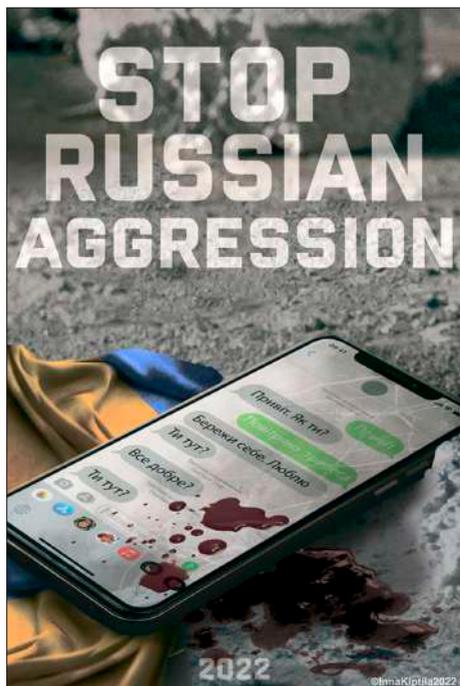
Іл. 17. Катерина Давиденко. «Bombing»

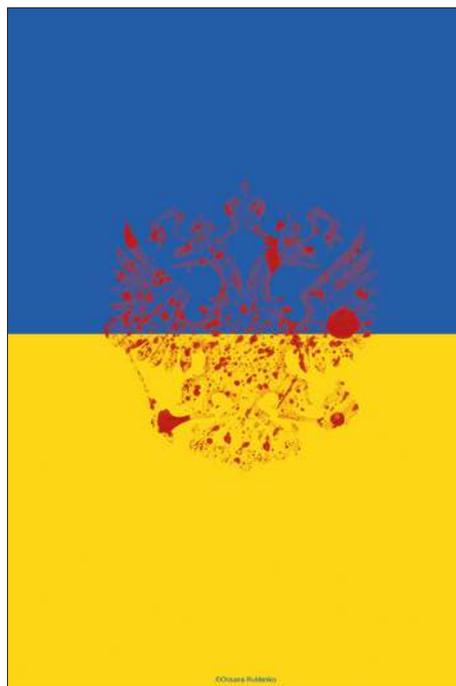
Іл. 18. Вікторія Володько.
«Краматорськ»

трагедій є однією з провідних, вона так чи інакше присутня в кожному плакаті. Зокрема, в лаконічному за кольором та композиційною побудовою плакату Катерини Давиденко «Бомбардування. Родина» (іл. 17) бачимо, як бомба, наче ластик, стирає історії цілих родин, лишаячи дітей без батьків, а батьків — без дітей. Плакат стимулює пробудження емпатії і закликає пам'ятати про тих, кого вбили, і тих, хто це зробив. Вікторія Володько, авторка плаката «Краматорськ» (іл. 18), показала, на кого насправді націлена зброя ворога. На снаряді, що влучив у дитячий садочок, — напис: «За дітей».

Символом утраченої надії і людської трагедії став закривавлений мобільний телефон. Інна Кіптіла у творі «Stop russian aggression. Як ти?» (іл. 19) розташувала його в композиційному центрі плаката. На екрані телефону — смс-діалог і питання «як ти?», на яке вже ніколи не надійде відповідь. На окупованих територіях мобільні телефони ставали причиною масової загибелі сотень людей. Адже в них — свідчення злочинів російських загарбників, які вони намагаються приховати за нахабною брехнею. Український прапор із кривавою плямою-гербом РФ на ньому став символом жертви і жертвності у творі Оксани Рубленко «Пляма» (іл. 20). Епіграфом до плаката авторка взяла рядки з вірша відомої української поетеси Ліни Костенко «Куди ж ви дивитесь, народи? Сьогодні — ми, а завтра — ви».

Іл. 19. Інна Кіптіла. «Stop russian aggression. Як ти?»

Іл. 20. Оксана Рубленко. «Пляма»

Потужна інформаційна війна, що ведеться проти України, також підказала нові теми і сюжети, які вже встигли стати популярними. Це насамперед плакати, в яких ідеться про фейкові новини та брехню з рашистських телеканалів, а також із сюжетами, що виникли внаслідок їхнього розповсюдження росіянами. Як, приміром, діалог «бойових гусей» на плакаті Катерини Мусієнко й Анастасії Носкової «Сьогодні скидаємо біологічну зброю на Кремль» (іл. 21). Часто автори плакатів вдаються до карикатурного зображення ворогів, що загалом є властивим для мистецтва часів будь-якої війни. Карикатура — один із кращих художніх прийомів, щоб показати недолугість ворога. Тому цей жанр зараз на часі: адже якщо ми сміємося над тим, що нас лякає, і над тим, що викликає ненависть, ми ніби позбавляємося того негативу, відбувається своєрідна психотерапія сміхом і глумлінням з ворога. Гротескне, іронічне зображення ворога, глузування над ним позитивно впливають на глядача, дають певну психологічну розрядку в будь-якій жажливій ситуації. Як, приміром, плакат Ольги Ломко «Рудий ліс» (іл. 22), де йдеться про те, які наслідки чекали на окупантів, що потрапили на територію Чорнобильської АЕС.

Отже, аналіз змісту і художніх особливостей окремих творів демонструє стрімкий розвиток художньої мови сучасного плаката, життєздатність тра-

Лл. 21. Катерина Мусієнко. Анастасія Носкова. «Біологічна зброя»

Лл. 22. Ольга Ломко. «Рудий ліс»

диційних символів і метафор у новому контексті, появу нових символів, підказаних війною. Завдяки використанню сучасних комп'ютерних технологій стилістика виконання сучасних плакатів вирізняється різноманітністю прийомів і засобів графічних рішень. Твори розповідають про Україну мовою народного орнаменту, мовою символічних — жовтого і блакитного — кольорів, мовою знакових для українців творів і образів Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка. Ворога позначено георгіївською стрічкою, біло-червоно-синім триколомом, літерою «Z», яка вже стала ганебним знаком російських окупантів.

Наукова новизна. Уперше введено до наукового обігу тематичну колекцію сучасних авторських українських плакатів 2022—2023 рр. творчої дизайн-групи «Креативний спротив КНУКіМ/КУК» загальною кількістю 80 одиниць зберігання від 39 авторів з фондів Відділу образотворчих мистецтв Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.

Висновки. Колекція плакатів дизайн-групи «Креативний спротив КНУКіМ/КУК» відображає результати праці студентів і викладачів двох київських вищих навчальних закладів, наочно демонструє напрями розвитку і збагачення тематики, художніх засобів та прийомів у мистецтві сучасного плаката. Представлені в колекції твори українських студентів свідчать не

лише про їхню готовність якомога майстерніше оволодіти мовою плакатного мистецтва, а й насамперед — про їхнє прагнення засудити і показати світові страшні військові злочини росіян, тим самим зробивши власний внесок у боротьбу з ворогом своєю головною зброєю — плакатом, що фіксує події воєнного часу в Україні і привертає до них увагу світової спільноти. Війна триває — плакатний літопис продовжується, в такий спосіб сьогодні відбувається онтологізація сучасного обрання етичних цінностей та ідентичності. Маємо надію, що колекція плакатів дизайн-групи «Креативний спротив КНУКіМ/КУК» як символічна репрезентація колективної пам'яті нашого народу стане об'єктом дослідження сучасних і майбутніх фахівців з різних гуманітарних дисциплін, що торкаються питань історії російської агресії проти України, а також питань ролі і значення мистецтва в контексті воєнного часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Божко Т. Знаково-символічні системи як культурні коди: упізнаваність та взаємодія символів // Деміург: ідеї, технології, перспективи дизайну. 2022. Т. 5. № 2. С. 171—187. <https://doi.org/10.31866/2617-7951.5.2.2022.266900>
2. Будник А., Гамалія К. Образи «героя» та «ворога» в плакатах періоду війни // Деміург: ідеї, технології, перспективи дизайну. 2022. Т. 5. № 2. С. 188—200. <https://doi.org/10.31866/2617-7951.5.2.2022.266901>
3. В Кракові відкрили виставку політичного студентського плаката «Креативний опір» (2022, 10 травня) // Активіст : інформаційний портал. 2022. URL: <https://aktivistin.ua/v-krakov%D1%96-v%D1%96dkrili-vistavky-pol%D1%96tichnogostudentskogo-plakaty-kreativnii-op%D1%96r-novini-kylytyri-ta-mistetstva/> (дата звернення 17.05.2022)
4. Відкриття студентської виставки у найбільшому освітньому закладі Польщі // Київський національний університет культури і мистецтв : Факультет реклами та дизайну : [сайт] // Новини. [05.07.2022]. URL: <https://design.knukim.edu.ua/novyny/vidkryttya-studentskoyi-vystavky-u-najbilshomu-osvitnomu-zakladi-polshhi/> (дата звернення 11.04.2023).
5. Голубнича Г. Жіночий образ у розкритті емоційного спектру переживань воєнного часу // Деміург: ідеї, технології, перспективи дизайну. 2022. Т. 5. № 2. С. 212—226. <https://doi.org/10.31866/2617-7951.5.2.2022.266906>
6. Деміург: ідеї, технології перспективи дизайну : Наук. журнал. Київ: Видавничий центр КНУКіМ, 2022. Том 5. № 2. URL: <http://demiurge.knukim.edu.ua/issue/view/15979/8959> (дата звернення 11.09.2023)
7. Єфремова (Роменська) В. «На сніданок була війна» плакатний проєкт [2022] // Київська Організація Національної Спільноти Художників України : [сайт]. URL: <http://konshu.org/events/3795.html> (дата звернення 17.10.2023)
8. Комісаров С. Виставка «На сніданок була війна» у київській галереї «Митець». [2022, 13 квітня] // Укрпрес-інфо : Міжнар. Інформ. агенство. URL: <https://cutt.ly/UXI0BGN> (дата звернення 11.05.2022)
9. Мистецький проєкт на вістрі війни! // Київський національний університет культури і мистецтв : [сайт] // Новини. 21.04. 2022. URL: <http://knukim.edu.ua/mysteczkyj-proyekt-na-vistri-vijny/> (дата звернення 23.05.2022)

10. Снісаренко В.М., Снісаренко-Єржиковська А.О. Арт-проект «Гвалт» як візуальний засіб боротьби проти насильства // Київський національний університет культури і мистецтв : [сайт] // Новини. 06.09.2022. URL: <https://design.knukim.edu.ua/novyny/art-projekt-gvalt-yak-vizualny-zasib-borotby-proty-nasylstva/> (дата звернення 21.11.2023)
11. Стоян С. Мистецтво та війна: специфіка художніх трансформацій // Філософська думка. 2022. № 3. С. 119—124.
12. Студентська виставка у головній бібліотеці країни // Київський національний університет культури і мистецтв : [сайт] : Факультет реклами та дизайну // Новини. 13.10.2023. URL: <https://design.knukim.edu.ua/novyny/studentska-vystavka-u-golovnij-bibliotetsi-krayiny/> (дата звернення 10.11.2023)
13. «365: хронологія креативного супротиву графічних дизайнерів КНУКіМ/КУК» // Київський національний університет культури і мистецтв : [сайт]. [03.03.2023]. URL: <https://kuk.edu.ua/news/365-hronologiya-kreatyvnoho-suprotivu-grafichnyh-dyzajneriv-knukim-kuk/> (дата звернення 12.10.2023)
14. Удріс-Бородавко Н. «Креативний спротив російській агресії як соціально-відповідальна ініціативність графічних дизайнерів України: (на прикладі діяльності кафедри графічного дизайну КНУКіМ)» // Деміург: ідеї, технології, перспективи дизайну. 2022. Т. 5. № 2. С. 154—170. <https://doi.org/10.31866/2617-7951.5.2.2022.266899>
15. Бережко-Камінська Ю., Багірова А. Україна: пекарський 22-й. Народний щоденник. Київ : Артіль, 2023. 320 с.
16. Donets O., Budnyk A. Twórczy Opór // Biuletyn EBiB [електроний ресурс]. 2022, nr 2(203) Pp. 1—3. URL: <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/805/830> (дата звернення 11.09.2022).

Отримано 14 листопада 2023 р.

REFERENCES

1. Bozhko T. Znakovo-symvolichni systemy yak kulturni kody: upiznavanist ta vzaiemodiia symboliv [Sign-symbolic systems as cultural codes: recognition and interaction of symbols] // Demiurh: idei, tekhnolohii, perspektyvy dyzainu [Demiurge: ideas, technologies, perspectives of design]. 2022. Vol. 5, No. 2, pp. 171—187. <https://doi.org/10.31866/2617-7951.5.2.2022.266900>. [In Ukrainian].
2. Budnyk A., Hamaliia K. Obrazy "heroia" ta "voroaha" v plakatakh periodu viiny [Images of "hero" and "enemy" in posters of the war period] // Demiurh: idei, tekhnolohii, perspektyvy dyzainu [Demiurge: ideas, technologies, perspectives of design]. 2022. Vol. 5, No. 2, pp. 188—200. <https://doi.org/10.31866/2617-7951.5.2.2022.266901>. [In Ukrainian].
3. V Krakovi vidkryly vystavku politychnoho studentskoho plakata "Kreatyvnyi opir" [An exhibition of the political student poster "Creative Resistance" was opened in Krakow] (May 10, 2022,) // Aktyvist : informatsiinyi portal [Activist: information portal]. Retrieved from: <https://aktivist.in.ua/v-krakov%D1%96-v%D1%96dkriil-vistavky-pol%D1%96tichnogo-stydenckogo-plakaty-kreatyvni-op%D1%96r-novini-kylytyri-ta-mistetstva/> (accessed on May 17, 2022). [In Ukrainian].
4. Vidkryttia studentskoi vystavky u naibilshomu osvitniomu zakladi Polshchi [Opening of a student exhibition at the largest educational institution of Poland] // Kyivskyi natsionalnyi universytet kultury i mystetstv : Fakultet reklamy ta dyzainu : [Kyiv National University of Culture and Arts: Faculty of Advertising and Design] : [site] // News. July 5, 2022. Retrieved from: <https://design.knukim.edu.ua/novyny/vidkryttia-studentskoi-vystavky-u-naibilshomu-osvitnomu-zakladi-polshchi/> (accessed on April 11, 2022).[In Ukrainian].

5. Holubnycha H. Zhinochyi obraz u rozkrytti emotsiinoho spektru perezhyvan voiennoho chasu [The female image in the disclosure of the emotional spectrum of experiences of wartime] // Demiurh: idei, tekhnolohii, perspektyvy dyzainu [Demiurge: ideas, technologies, perspectives of design]. 2022. Vol. 5, No. 2, pp. 212—226. <https://doi.org/10.31866/2617-7951.5.2.2022.266906>. [In Ukrainian].
6. Demiurh: idei, tekhnolohii, perspektyvy dyzainu [Demiurge: ideas, technologies, perspectives of design]. Kyiv, 2022. Vol. 5, No. 2. Retrieved from: <http://demiurge.knukim.edu.ua/issue/view/15979/8959> (accessed on September 11, 2023). [In Ukrainian].
7. Yefremova (Romenska) V. "Na snidanok bula viina" plakatnyi projekt ["There was war for breakfast" poster project] // Kyivska Orhanizatsiia Natsionalnoi Spilky Khudozhnykiv Ukrainy [Kyiv Organization of the National Union of Artists of Ukraine] : [site]. Retrieved from: <http://konshu.org/events/3795.htm> (accessed on October 17, 2023). [In Ukrainian].
8. Komisarov S. Vystavka "Na snidanok bula viina" u kyivskii halerei "Mytets". [The exhibition "There was war for breakfast" in the Kyiv gallery "Artist"] [April 13, 2022.] // Ukr-pres-info : International information agency. Retrieved from: <https://cutt.ly/UXI0BGN> (accessed on May 11, 2022). [In Ukrainian].
9. Mystetskyi projekt na vistri viiny! [Art project at the edge of war! // Kyivskyi natsionalnyi universytet kultury i mystetstv [Kyiv National University of Culture and Arts] : [site] // News. April 21, 2022. Retrieved from: <http://knukim.edu.ua/mysteczkyj-proyekt-na-visitri-vijny/> (accessed on May 23, 2022). [In Ukrainian].
10. Snisarenko V. M., Snisarenko-Yerzhykovska A. O. Art-proiekt "Gvalt" yak vizualnyi zasib borotby proty nasylstva [Art project "Violence" as a visual means of fighting against violence] // Kyivskyi natsionalnyi universytet kultury i mystetstv [Kyiv National University of Culture and Arts] : [site] // News. September 06, 2022. Retrieved from: <https://design.knukim.edu.ua/novyny/art-proyekt-gvalt-yak-vizualnyj-zasib-borotby-proty-nasylstva/> (accessed on November 21, 2023). [In Ukrainian].
11. Stoian S. Mystetstvo ta viina: spetsyfika khudozhnykh transformatsii [Art and war: the specifics of artistic transformations] // Filosofska dumka [Philosophical thought]. 2022. No. 3, pp. 119—124. [In Ukrainian].
12. Studentska vystavka u holovnij bibliotetsi krainy [Student exhibition in the main library of the country] // Kyivskyi natsionalnyi universytet kultury i mystetstv [Kyiv National University of Culture and Arts] : [site] // News. October 13, 2023. Retrieved from: <https://design.knukim.edu.ua/novyny/studentska-vystavka-u-golovnij-bibliotetsi-krainy/> (accessed on November 10, 2023). [In Ukrainian].
13. «365: khronolohiia kreatyvnoho suprotvyu hrafichnykh dyzaineriv KNUKiM/KUK» [365: chronology of creative resistance of graphic designers of Kyiv National University of Culture and Arts / Kyiv University of Culture] // Kyivskyi natsionalnyi universytet kultury i mystetstv [Kyiv National University of Culture and Arts] : [site] [March 03, 2023]. Retrieved from: <https://kuk.edu.ua/news/365-hronologiya-kreatyvno-go-suprotvyu-grafichnyh-dyzaineriv-knukim-kuk/> (accessed on October 12, 2023). [In Ukrainian].
14. Udris-Borodavko N. "Kreatyvnyi sprotyv rosiiskii ahresii yak sotsialno-vidpovidalna initsiatyvniat hrafichnykh dyzaineriv Ukrainy: (na prykladi diialnosti kafedry hrafichnoho dyzainu KNUKiM)" [Creative resistance to Russian aggression as a socially responsible initiative of graphic designers of Ukraine: (on the example of the activity of the department of graphic design of the Kyiv National University of Culture and Arts)] // Demiurh: idei, tekhnolohii, perspektyvy dyzainu [Demiurge: ideas, technologies, perspectives of design]. 2022. Vol. 5, No. 2, pp. 154—170. <https://doi.org/10.31866/2617-7951.5.2.2022.266899>. [In Ukrainian].

- 98 15. Berezhko-Kaminska Y., Bahirova A. *Ukraina: pekelnii 22-y. Narodnyi shchodennyk [Ukraine: hellish 22nd. People's diary]*. Kyiv, 2023. 320 p. [In Ukrainian].
16. Donets O., Budnyk A. *Twórczy Opór [Creative Resistance]* // *Biuletyn EBIB [EBIB Bulletin]* [Electronic resource]. 2022, issue 2(203) P. 1-3, Retrieved from: <http://ebiboj.s.pl/index.php/ebib/article/view/805/830> (accessed on September 11, 2022).

Received on November 14, 2023

Olena Donets

V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

ORCID: 0000-0003-3837-5273

E-mail : edonec@ ukr. net

Andrii Budnyk

Kyiv National University of Culture and Arts (Kyiv, Ukraine)

ORCID: 0000-0002-0719-2231

E-mail : budnik_andriy@ukr.net

MODERN UKRAINIAN POSTER AS ARTISTIC CHRONICLE
OF RESISTANCE TO RUSSIAN AGGRESSION (POSTER COLLECTION
OF DESIGN GROUP "CREATIVE RESISTANCE KNUCA/KUC")

The **purpose of the work** is to show the role of the poster as an important informational and visual source that, with the help of artistic means, captures a chronicle of military events and serves as an important component of the general artistic chronicle of the Russian-Ukrainian war. **Methodology.** A historical-comparative method, a method of analysis and synthesis were used, which made it possible to show the place of the poster in the general paradigm of modern art, to highlight the peculiarities of the artistic language of the modern poster, to demonstrate the viability of traditional symbols in a new context and the appearance of new ones determined by time. **Scientific novelty.** A thematic collection from the fonds of the Department of Fine Arts of the V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine of modern author's Ukrainian posters of 2022—2023 of the creative design group "Creative Resistance KNUCA/KUC" has been put into circulation for the first time, with a total of 80 storage units from 39 authors. **Conclusions.** The poster genre took a prominent place in the general paradigm of wartime art, due to the following factors: the simplicity and availability of the execution technique; the specificity of its inherent functions: informational and propaganda (records the main current events of the wartime in Ukraine and the world and draws attention to them with the help of artistic means); aesthetic (the author's poster is a conceptual work of art, which is characterized by the figurative and lapidary language of artistic tropes). The uniqueness of the collection of the Department of Fine Arts in that, unlike the war posters of the First and Second World Wars, these works are original - they were made on their own initiative, without any interference from censorship or authorities. The materials of the collection are a symbolic representation of the collective memory of our people, a polysemantic pictorial chronicle of the modern Russian-Ukrainian war. The informational potential of the works of the thematic collection of the design group "Creative Resistance KNUCA/KUC" is from now on available for modern and future scientific research related to issues of the history of Russian aggression against Ukraine, as well as issues of the role and meaning of poster art in the context of wartime.

Key words: Modern Ukrainian poster, author's poster, thematic collection posters, artistic receptions.